

סיכום קידושין דף לא'

תניא': דבי אומר: גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שכן מכבד את אמו יותר מאביו, מפני שמשדלתו בדברים - לפיכך הקדים הקב"ה כיבוד אב לכיבוד אם;

נאמר בתורה: "כבוד את אביך"

ואת אמך למען יארכו ימיה על האדמה אשר ה' אלהיך נתן לך" (שמות, כ', י"ב)

הקדים הקב"ה בציווי על כיבוד ההורים את האב לאם (קודם נאמר אביך ואחר כך אמך), מסביר רבי שהסיבה לכך היא שבאופן טבעי הבן מכבד את האם יותר מאשר את אביו, מאחר והאם מחנכת אותו ומפתה אותו בדיבור נעים, ולכן יש להקדים את האב ולהסב את תשומת לבו של הבן לכבוד את האב לפני שמסבים את תשומת לבו לכבוד האם.

וגלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שהבן מתיירא מאביו יותר מאמו, מפני שמלמדו תורה - לפיכך הקדים הקב"ה מורא האם למורא האב.

נאמר בתורה: "איש אמו"

ואביו תיראו ואת שבתותי תשמרו" (ויקרא, י"ט, ג')

הקדים הקב"ה בציווי על יראת ההורים את האם לאב (קודם נאמר אמך ואחר כך אביך), מסביר רבי שהסיבה לכך היא שבאופן טבעי הבן יראה מהאב יותר מאשר מהאם, מסביר רש"י שהסיבה לכך היא שהאב עוסק בלימוד בנו תורה, והלימוד דורש מהאב להקפיד על בנו, הקפדה שגורמת ליראה של הבן מפני אביו, לכן יש להקדים את האם ולהסב את תשומת לבו של הבן ליראה מהאם לפני שמסבים את תשומת לבו ליראה מאביו.

תני תנא קמיה דרב נחמן: בזמן שאדם מצער את אביו ואת אמו, אמר הקב"ה: יפה עשיתי שלא דרתי ביניהם, שאלמלי דרתי ביניהם - ציערוני.

תנא אחד שהיה בקי במשניות ובבריתות בעל פה, שנה את הברייתא הבאה בפני רב נחמן: שבזמן שאדם מצער את אביו ואמו, הקב"ה אומר: יפה שלא גרתי ביניהם) בין הבן להורים, ומכאן נלמד שהשכינה מרחיקה עצמה מלגור בבית בו הילדים מצערים את ההורים), שאם הייתי גר ביניהם היה הבן מצער גם אותי, כפי שלמדנו שיש קשר של שותפות בין ההורים לבין הקב"ה (שלושה שותפים לו לאדם איש אישה והקב"ה וכו'), ואם מצער הבן שנים מהשותפים ליצרתו היה מצער גם את השותף השלישי (הקב"ה).

אמר רבי יצחק: כל העובר עבירה בסתר - כאילו דוחק רגלי שכינה, שנאמר (ישעיהו סו א) כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי.

מהפסוק " השמים כסאי והארץ הדום רגלי", לומד רבי יצחק שהקב"ה יושב בשמים ועומד בארץ, שהקב"ה נמצא בשמים ובארץ, ולכן כאשר אדם עובר עבירה בסתר (במחבוא), כאילו דוחק את רגלי ה' או מקצץ את רגלי ה', והוא מראה בהתנהגותו שרגלי ה' לא נמצאים בכל מקום בעולם, שאם היה מצייר בלבו שה' נמצא גם במקום המחבוא, לא היה עובר עבירה גם בסתר.

אמר רבי יהושע בן לוי: אסור לאדם שיהלך ארבע אמות בקומה זקופה שנאמר: (ישעיהו ו ג) מלא כל הארץ כבודו

רבי יהושע בו לוי לומד מהפסוק " מלא כל הארץ כבודו" שהשכינה יורדת מהשמים וממלאת את כל העולם, ולכן מי שעומד זקוף נראה כמי שדוחק את השכינה בחזרה לשמים, ולכן אומר רבי יהושע בן לוי שמי שהולך בקומה זקופה, כאלו דוחק את השכינה בחזרה לשמים.

רב הונא בריה דרב יהושע לא מסגי ארבע אמות בגילוי הראש, אמר: שכינה למעלה מראשי.

רב הונא בנו של רבי יהושע היה הולך עם כיסוי ראש כל הזמן (לא היה הולך 4 אמות בלי כיסוי ראש), על מנת להראות שהוא מכיר בכך שיש מעליו שכינה, שבזמן חז"ל היו מכסים את הראש כאשר היו עומדים בפני אדם חשוב, שהליכה בלי כיסוי ראש נחשבה כדרך גאווה ועזות פנים, רב הונא שהיה מקפיד ללכת כל הזמן עם כיסוי ראש, הראה בכך את האמונה שהי' מלך מלכי המלכים נמצא בכל מקום ובכל זמן, ולכן יש לכבדו בכיסוי הראש.

הערה: הגמרא עוברת לדון בכבוד ההורים בסוגיה מי קודם מבין ההורים, למי מבין ההורים מחוייב הבן לכבד במקרה שהוא צריך לכבד את שניהם באותו הזמן:

שאל בן אלמנה אחת את רבי אליעזר: אבא אומר "השקיני מים", ואימא אומרת "השקיני מים" - איזה מהם קודם?

שאל בן אלמנה (שהיה יתום מאביו), את רבי אליעזר, מה הדין במקרה שאבא ואמא מבקשים ממני באותו הזמן "השקיני מים", למי אני מגיש ראשון את השתייה לאבי או לאמי?

אמר ליה: הנח כבוד אמך ועשה כבוד אביך, שאתה ואמך חייבים בכבוד אביך.

ענה רבי אליעזר שעליו לתת לאביו לשתות ראשון ולאחר מכן לתת לאמו, שהוא ואמו מחויבים בכבוד כלפי האב.

בא לפני רבי יהושע אמר לו: כך.

בן האלמנה שאל את אותה השאלה שוב והפעם את רבי יהושע, וגם רבי יהושע ענה לו את אותה התשובה שענה רבי אליעזר.

אמר לו: רבי - נתגרשה מהו?

בן האלמנה שאל את רבי יהושע ומה הדין במקרה שהאם התגרשה מאבי? שבמצב שכזה היא איננה מחויבת ויש צורך להחליט למי להגיש ראשון את השתייה.

אמר ליה: מבין ריסי עיניך ניכר שבן אלמנה אתה, הטל להן מים בספל וקעקע להן כתרנגולין.

ראה רבי יהושע שבן האלמנה שואל את השאלה בלשון בה נראה שהוא מעוניין לדעת את ההלכה למעשה, למרות שניכר שהוא יתום ושאלותיו הם ללמוד תורה, ואין זה ראוי, לכן ענה לו רבי יהושע בלשון שחוק, רואה אני שאתה יתום מאב, שמרוב בכי נפלו ריסי עיניך, לעניין לימוד ההלכה במקרה שהצגת יש למזוג מים לכוסות המונחות בין ההורים ששניהם שווים בחיוב שלך לכיבוד הורים, וקרקר להם כתרנגול בזמן שהם שותים. (כמובן שאין צורך לקרקר כתרנגול, אלא שרבי יהושע ענה לו כך, כתגובה להתנהגות בן האלמנה ששאל אותו שלא כראוי כהלכה למעשה ולא לשם הלימוד כפי שהיה ראוי שיעשה).

הערה:

עשרת הדיברות נאמרו כמאמר אחד.

דרש עולא רבה אפיתחא דבי נשיאה:

עולא הגדול דרש בפתח בית הנשיא:

מאי דכתיב (תהלים קלח ד) יודוך ה' כל מלכי ארץ כי שמעו אמרי פיך? 'מאמר פיך' לא נאמר אלא 'אמרי פיך':

בספר תהילים מזמור קלח' פסוק ד' כתוב:

" יודוך ה' – הודו לך ה'

כל מלכי ארץ – מלכי אומות העולם

כי שמעו אמרי פיך" – ששמעו את עשרת הדיברות

שאלה: אם עשרת הדיברות נאמרו כמאמר אחד, מדוע נכתב מאמרי פיך בלשון רבים, היה צריך לכתוב מאמר פיך?

בשעה שאמר הקב"ה 'אנכי' ולא יהיה לך' – אמרו אומות העולם: לכבוד עצמו הוא דורש;

תשובה: בתחילת עשרת הדיברות, כאשר שמעו הגויים את הציוויים הקשורים למצוות שבין אדם למקום "אנוכי ה'", "לא יהיה לך אלוקים אחרים על פני", אמרו מלכי הארץ שאין בדברי ה' דבר מיוחד, שכל מלך יצווה את עבדיו שלא יהיה להם מלך אחר חוץ ממנו,

כיון שאמר (שמות כ יא) כבד את אביך ואת אמך - חזרו והודו למאמרות הראשונות.

ורק כאשר שמעו מלכי הארץ את מצוות כיבוד ההורים, אמרו שיש כאן דיבור מיוחד של מלך הדואג לבני האדם (לעבדיו), ולא רק לעצמו, למרות שעשרת הדיברות הינם מאמר אחד שלם, מלכי הארץ חלקו את עשרת הדיברות למאמרות רבים, ולכן נכתב בלשון רבים "מאמרי פיך" ולא בלשון יחיד "מאמר פיך"

רבא אמר : מהכא :

רבא לומד את אותו עניין מכאן ...

מספר תהילים מזמור קיט' קס' : " ראש דברך אמת..."

ראש דברך - ולא סוף דברך?

שאלה: האם רק סוף דברי ה' בעשרת הדיברות הם דברי אמת ? ומה לגבי הדברים שנאמרו בתחילת עשרת הדיברות?

אלא מסוף דברך ניכר שראש דברך אמת.

תשובה : מסוף דברי עשרת הדיברות, למדו אותם שטענו נגד ה' שבדבריו הראשונים היא מדבר על על עצמו, שגם דבריו הראשונים הם אמת, שאלוקים שמדבר בדבריו גם על הדאגה לבני האדם, ניכר שגם שדבר בתחילת דבריו על עצמו, הוא אמר דברי אמת. סוף דברך שהם אמת מעדים שגם ראש דברך אמת.

בעו מיניה מרב עולא: עד היכן כיבוד אב ואם?

באו לפני רב עולא ושאלו אותו עד כמה צריך לכבד את ההורים? שמצוות כיבוד הורים לא מתומכת בזמן ספציפי שיש לעשותו או בכמות.

אמר להם: צאו וראו מה עשה עובד כוכבים אחד באשקלון, ודמא בן נתינה שמו: פעם אחת בקשו חכמים פרקמטיא בששים ריבוא שכר, והיה מפתח מונח תחת מראשותיו של אביו - ולא ציערו.

עולא מלמד את תלמידיו על מצוות כיבוד הורים מסיפור על עובד כוכבים שכבד את אביו, צאו וראו מה עשה עובד כוכבים מאשקלון שקרוא לו דמא בן נתינה, פעם אחת בקשו חכמים לקנות ממנו סחורה בשווי שש מאות אלף דינרי זהב, והיה האב ישן והמפתח לסחורה היה מונח מתחת לראשו, ודמא בן נתינה לא העיר אותו והפסיד את הרווח ממכירת הסחורה היקרה.

הערה: הגמרא מביאה נוסח אחר של מעשה זה:

אמר רב יהודה אמר שמואל: שאלו את רבי אליעזר: עד היכן כיבוד אב ואם? אמר להם: צאו וראו מה עשה עובד כוכבים אחד לאביו באשקלון, ודמא בן נתינה שמו: בקשו ממנו חכמים אבנים לאפוד בששים ריבוא שכר - ורב כהנא מתני 'בשמונים ריבוא' - והיה מפתח מונח תחת מראשותיו של אביו - ולא ציערו;

רבי אליעזר ענה לתלמידיו ששאלו אותו עד היכן כיבוד אב ואם, מתוך מעשה דמא בן נתינה, שאותו אדם היה עובד כוכבים שגר באשקלון ובאו אליו חכמים ובקשו לקנות ממנו אבן עבור האפוד של הכהן הגדול (ה"אפוד" הוא אחד משמונה בגדי הכהן הגדול, והוא מעין סינור עם כתופות, ועל כל אחת מהכותפות הייתה אבן "שהם", סוג של אבן יקרה), יש אומרים שהייתה שווה האבן 600,000 דינרי זהב ויש אומרים שהיא הייתה שווה 800,000 דינרי זהב, ודמא בן נתינה לא מכר להם את האבן, מאחר והיא הייתה מונחת מתחת לראשו של אביו שישן, ודמא כבד אותו ולא הסכים להעיר את אביו.

לשנה האחרת נתן הקב"ה שכרו: שנולדה לו פרה אדומה בעדרו! נכנסו חכמי ישראל אצלו, אמר להם: יודע אני בכם שאם אני מבקש מכם כל ממון שבעולם אתם נותנין לי, אלא אין אני מבקש מכם אלא אותו ממון שהפסדתי בשביל כבוד אבא.

לאחר שנה זיכה ה' את דמא בן נתינה בפרה אדומה ששווה כסף רב, שבאו חכמים לקנות ממנו את הפרה, אמר להם דמא בן נתינה שהוא יודע שהוא יכול לבקש מהם סכום רב עבור הפרה האדומה, וכל בקשתו שישלמו לו את אותו הסכום שהוא הפסיד, כאשר קיים מצוות כיבוד הורים ולא העיר את אביו כשבאו לקנות ממנו את אבן האפוד של הכהן.

ואמר רבי חנינא: ומה מי שאינו מצווה ועושה כך -מצווה ועושה על אחת כמה וכמה. דאמר רבי חנינא: גדול מצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה.

מתוך המקרה של דמא בן נתינה למד רבי חנינא שאם גוי שמקיים מצוות כיבוד הורים שאיננו מצווה בה שהיא איננה אחת משבע מצוות בני נח- המצוות בהם מחויבים הגויים, זוכה בשכר מהקב"ה, ברור שמי שמצווה במצוות כיבוד ההורים, יקבל שכר גדול על קיום המצווה.

הערה: ישנם מספר ביאורים בראשונים לעניין הסיבה לכך שמי שמצווה ועושה גדול יותר ממי שאינו מצווה ועושה, אחד ההסברים לכך הוא שמי שמצווה מתגבר על היצר הרע, בעוד מי שאיננו מצווה בבחירתו לקיים את המצווה איננו נזקק להתגבר על היצר, ועל כך מגיע לו שכר גדול.

הערה: רב יוסף היה עיוור

אמר רב יוסף: מריש הוה אמינא: מאן דהוה אמר לי הלכה כרבי יהודה דאמר¹ סומא פטור מן המצות - עבידנא יומא טבא לרבנן

רב יוסף אמר שבהתחלה הוא חשב שמי שאיננו מצווה ומקיים את המצוות גדול יותר ממי שמצווה ועושה את המצוות, ולכן הכריז רב יוסף שהוא יעשה יום טוב – ארוחה גדולה, במקרה שיבואו ויוכיחו שבמחלוקת בין חכמים לרבי יהודה במסכת בבא קמא דף פז', הלכה כרבי יהודה שאומר שסומא פטור מן המצווה,

דהא לא מיפקידנא והא עבידנא!

שאינו לא מחויב ואני מקיים את המצוות.

שהיה רב יוסף עיוור, ואם ההלכה כרבי יהודה שעיוור פטור מהמצוות, הוא יהיה במעלה גדולה יותר בקיום המצוות מכל החכמים שעושים את המצוות מתוך חובה.

השתא, דשמעיתא להא דאמר רבי חנינא: גדול מצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה – אדרבה:

עכשיו ששמע שרבי חנינא אמר גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה, שינה רב יוסף את דעתו ואמר, הפוך.

מאן דאמר לי דאין הלכה כרבי יהודה עבידנא יומא טבא לרבנן.

מי שיאמר לי שאין הלכה כרבי יהודה, אלא שהלכה כחכמים שעיוור חייב במצוות, אעשה יום טובה וארוחה גדולה.

הערה: מעשה נוסף בכיבוד אב ואם של דמא בן נתינה (אותו עובד כוכבים מאשקלון)

כי אתא רב דימי אמר:

כאשר בא רב דימי מארץ ישראל לבבל הוא דרש:

פעם אחת היה לבוש סירקון של זהב, והיה יושב בין גדולי רומי,

פעם אחת היה דמא בן נתינה לבוש בגדי משי הרקומים בחוטי זהב, והוא ישב בין גדולי רומא.

ובאתה אמו וקרעתו ממנו, וטפחה לו על ראשו, וירקה לו בפניו, ולא הכלימה.

ובאה אמו וקרעה את בגדיו, והכתה אותו על ראשו וירקה לו בפניו ולא הכלימה.

הערה: הגמרא מביאה ברייתא בעניין כיבוד אב ואם:

תני אבימי בריה דרבי אבהו:

אמר אבימי בנו של רבי אבהו:

יש מאכיל לאביו פסיוני, וטורדו מן העולם

יש מי שמאכיל את אביו במאכל חשוב (פסיוני- מסביר רש"י : עוף חשוב ושמן והוא ממין השליו שירד לישראל במדבר), ונראה כאילו שהבן מכבד את אביו, ובכל זאת הוא נענש, מסביר רש"י: הבן נענש על כך שבזמן שהוא מאכיל את אביו במאכל החשוב והמכובד הוא מצער אותו ומראה לו צרות עין, שהמאכיל את אביו צריך שיעשה זאת בסבר פנים יפות.

ויש מטחינו בריחים ומביאו לחיי העולם הבא

יש מי שמעביד את אביו בעבודה קשה, כטחינת הריחים, ונראה שהבן מזלזל בכבוד אביו, אך מעשה זה מזכה בסופו של דבר את הבן בחיי עולם הבא, שבזמן העבודה הקשה מכבד הבן את אביו בדברים, ומסביר לו שעבודה קשה זאת היא צורך השעה, שמצבם הכלכלי קשה והם צרכים את עזרת האב בשביל להתפרנס.

רשימי מביא דרשה מתוך הגמרא בירושלמי

מעשה באחד שהיה מאכיל לאביו פסיוני, פעם אחת אמר לו אביו מאין לך כל אלה (מהיכן יש לך כסף לקנות את כל הדברים האלו?), ענה לו הבן : מה איכפת לך טחון ואכול (תמשיך ללעוס ולאכול).

מעשה באחד שהיה טוחן בריחיים והיה לו אב זקן ושלח המלך שליחים שקראו לאבא לבוא ולעבוד בשביל המלך (עבודה קשה), אמר הבן לאביו : " אבא טחון ואני אלך תחתיד" (אני אלך במקומך) לעבודת המלך , שאצל המלך העבודה נמשכת ואין לה קצבה, והמלך יכול להעביד אותך בלי סוף.

דף לא' עמוד ב'

אמר רבי אבהו כגון אבימי ברי (כגון אבימי בני)

רבי אבהו מביא דוגמא לכיבוד הורים מהתנהגות בנו אבימי

חמשה בני סמכי הוה ליה לאבימי בחיי אביו

חמישה בנים גדולים היו לאבימי שהיו סומכים על שולחנו (יושבים ואוכלים אצלו)

וכי הוה אתא רבי אבהו קרי אבבא –

ושהיה מגיע אבהו (אביו של אבימי), ועומד בפתי הבית וקורא שיפתחו לו את הדלת

רהיט ואזיל ופתח ליה , ואמר : "אין! אין" ! עד דמטאי התם.

היה אבימי הולך בעצמו (ולא שולח את אחד מבניו), אל הדלת וכל הדרך היה אומר כן, כן , בשביל שאביו ידע שמטפלים בו (ולא יעמוד מאחורי הדלת בתחושה שלא שומעים אותו).

יומא חד אמר ליה "אשקיין מיא" ;

יום אחד אמר (רבי אבהו) לאבימי בנו, השקני מים (תביא לי לשתות).

אדאייתי ליה – נמנס.

ובזמן שאבימי מזג את המים לכוס , אביו נמנס.

גחין קאי עליה עד דאיתער איסתייעא מילתיה ודרש אבימי מזמור לאסף :

התכופף אבימי (בעמידת היכון להגשת השתייה לאביו ברגע שיתעורר), ובזמן שחיכה אבימי לאביו שיתעורר , נסתייע הדבר בידיו מן השמים והוא הצליח להבין לימוד חדש , מקושי שהיה לו על מזמור עטי' בספר תהילים.

רש"י מסביר:

אבימי התקשה בהבנת פס' א' במזמור עט' בספר תהילים :

"מִזְמוֹר לְאֶסְף־אֱלֹהִים בָּאוּ גוֹיִם בְּנִחְלָתָךְ טָמְאוּ אֶת־הֵיכַל קִדְשְׁךָ שָׁמוּ אֶת־יְרוּשָׁלַם לְעַיִים"

הקושי: המזמור עוסק בתיאור קשה של כיבוש הגויים את הארץ והחרבת ירושלים ובית המקדש, ומדוע נפתח המזמור במילת שירה שמחה "מזמור לאסף", היה צריך להתחיל את המזמור במילת שירה עצובה "קינה לאסף"

התשובה שמצא אבימי (בזכות מצוות כיבוד הורים, בזמן שחיכה לאביו שיתעורר כשהכוס בידיים שלו ובתנועת היכון להגשת הכוס לאביו), למרות שהמזמור מתאר מצב קשה של חורבן הארץ ובית המקדש, יש בו דבר שמח, והוא שעם ישראל נענש בצורה קשה, אך העונש מוטל על הארץ שחרבה, ומבני האדם נשארה פלטה שממנה צמחה בסופו של דבר הגאולה.

אמר ליה רב יעקב בר אבוא לאביי:

שאלה ששאל רב יעקב בן אבוא את אביי

כגון אנא דעד דאתינא מבי רב, אבא מדלי לי כסא ואמא מזגה לי - היכי איעביד ?

מה אעשה במקרה שקורה לי בזמן שאני חוזר מבית המדרש אבי ואמי מכבדים אותי, אבי מביא לי כסא ואמי מוזגת לי לשתות, האם מותר לי לקבל את הכבוד שהורי נותנים לי ? האם אין בזה פגיעה בכבוד ההורים?

אמר ליה: מאמך קביל, ומאבוך לא תקבל, דכיון דבר תורה הוא חלשה דעתיה.

ענה אביי : מאמך אתה יכול לקבל, אבל מאביך אל תקבל, מאחר והוא תלמיד חכם, יתכן שהכבוד שהוא נותן לך יפגע בו ותחלש דעתו.

הערה: מאמך תקבל מאחר והיא רוצה לכבד אותך ורצונה זה כבודה. מאביך אל תקבל, מאחר וזה מקרה בו האב הוא גם תלמיד חכם, אך אם האב לא היה תלמיד חכם, גם מהאב מותר לבן לקבל כבוד במקרה ואביו רוצה בכך.

הערה: דוגמא לכיבוד הורים ממעשה של רבי טרפון :

רבי טרפון הוה ליה ההיא אמא,

לרבי טרפון הייתה אמא

דכל אימת דהוה בעיא למיסק לפוריא - גחין וסליק לה,

שכל זמן שהייתה באה לעלות למיטה היה רבי טרפון עוזר לה ומתכופף והיא הייתה עולה על הגב שלו ונעזרת בו כמדרגה למיטה.

וכל אימת דהות נחית - נחתת עלויה.

וכל זמן שהייתה רוצה לרדת, הייתה נעזרת ברבי טרפון שהתכופף והיא הייתה עולה על גבו כמדרגה.

אתא וקא משתבח בי מדרשא,

בא רבי טרפון לבית המדרש והשתבח בפני החכמים על כיבוד ההורים שעשה לאמו.

אמרי ליה: עדיין לא הגעת לחצי כיבוד: כלום זרקה ארנקי בפניך לים ולא הכלמתה?

אמרו חכמים לרבי טרפון, עדיין לא הגעת לחצי מכיבוד ההורים שיכול אדם לקיים, וכי אמך זרקה את הארנק שלך מול עיניך לים? ולא פגעת בכבודה, אלא שתקת משום כבודה.

הערה: דוגמא לכיבוד הורים מתוך מעשה של רב יוסף:

רב יוסף - כי הוה שמע קל כרעא דאמיה אמר: איקום מקמי שכינה, דאתיא.

רב יוסף בכל פעם שהיה שומע את קול הצעדים של אימו, היה אומר אקום בפני השכינה שבאה. (רב יוסף היה עיוור ולכן התבסס על חוש השמיעה לזהות שאמו מתקרבת).

הערה: מאמר של רבי יוחנן בענין הקושי לקיים כראוי את מצוות כיבוד ההורים.

אמר רבי יוחנן: אשרי מי שלא חמאן

אמר רבי יוחנן: אשרי מי שלא ראה את אביו ואמו, במילים אחרות משבח רבי יוחנן את היתומים, מאחר ואינם צרכים לקיים מצווה שלא ניתן לקיים אותה במלואה כמצוות כיבוד הורים.

רבי יוחנן - כי עברתו אמו מת אביו; ילדתו - מתה אמו;

מציינת הגמרא שרבי יוחנן שיבח את עצמו שמצבו כיתום ביחס למצוות כיבוד הורים, טוב יותר ממי שיש לו הורים שלא ניתן לקיים את מצוות כיבוד ההורים במלואה, שרבי יוחנן נפטר אביו שאמו הייתה בהיריון, ואמו נפטרה בזמן לידתו.

וכן אביי.

אומרת הגמרא שגם אביי היה יתום מיום לידתו.

איני!

שואלת הגמרא: אכן? האם נתון זה על אביי נכון שהיה יתום מיום לידתו?

והאמר אביי 'אמרה לי אם'?

והרי יש מקומות בגמרא שכתוב שאביי מצטט דברים שאמרה לו אמו?

ההיא - מרביתתיה הואי.

עונה הגמרא שהאם שאמרה לאביי את הדברים הייתה אמו המאמצת ולא הייתה אמו ממש, שהיא מתה ביום לידתו.

הערה: הגמרא מביאה מעשה בכיבוד אם שעשה רב אסי.

רב אסי הוה ליה ההיא אמא זקינה;

לרב אסי הייתה אמא זקינה.

אמרה ליה: "בעינא תכשיטין"! עבד לה;

אמרה לו אמו: אני רוצה תכשיטים, הביא לה רב אסי תכשיטים.

"בעינא גברא!"

אמרה לו אמו: אני רוצה בעל.

"נייעין לך".

אמר לה רב אסי: נחפש לך בעל

"בעינא גברא דשפיר כותך"

אמרה לו אני רוצה בעל שיהיה יפה כמוך.

הבין רב אסי שנטרפה דעתה של אמו.

שבקה ואזל לארעא דישראל.

עזב רב אסי את אמו ועלה לארץ ישראל

שמע דקא אזלה אבתריה

לאחר שהגיע לארץ ישראל, שמע רב אסי שאמו באה אחריו לארץ ישראל

אתא לקמיה דרבי יוחנן, אמר ליה: מהו לצאת מארץ לחוצה לארץ? אמר ליה: אסור.

בא רב אסי לפני רבי יוחנן ושאל אותו: האם מותר לצאת מארץ ישראל לחו"ל, ענה רבי יוחנן שאסור.

"לקראת אמא – מהו?" אמר ליה: "איני יודע".

שאל רב אסי ואם היציאה שלי לחוץ לארץ היא עבור קבלת פני אמי הבאה לארץ ישראל?

ענה לו רבי יוחנן: אני לא יודע מה הדין במקרה כזה.

אתרח פורתא, הדר אתא.

חיכה רב אסי זמן קצר, וחזר ובא שוב בפני רבי יוחנן לבדוק מה תשובתו.

אמר ליה: "אסי - נתרצית לצאת? המקום יחזירך לשלום."

אמר רבי יוחנן לרב אסי: אתה כל כך רוצה לצאת? שהמקום יחזיר אותך לשלום.

הרה: רבי יוחנן בתשובתו לרב אסי לא ענה שמותר לצאת לחו"ל בשביל לקבל את פני אימו, אלא הסתפק רבי יוחנן בתשובה מעורפלת ובירך אותו שיחזור בשלום.

אתא לקמיה דרבי אלעזר,

בא רבי יוחנן בפני רבי אלעזר, על מנת לברר איתו למה התכוון רבי יוחנן שענה לו בברכה שיחזור בשלום ולא אמר לו בפירוש שמותר לצאת.

אמר ליה: חס ושלום דלמא מירתח רתח?

שאל רב אסי את רבי אלעזר, האם חס וחלילה רבי יוחנן כועס עליו על כך שחזר ושאל אותו רשות לצאת לחוץ לארץ לקבל את פני אימו?

אמר ליה: מאי אמר לך?

שאל רבי אלעזר את רב אסי: מה ענה לך רבי יוחנן?

אמר ליה" "המקום יחזירך לשלום".

ענה רב אסי שרבי יוחנן ברך אותו שהמקום (ה') יחזיר אותו בשלום.

אמר ליה: ואם איתא דרתח - לא הוה מברך לך.

אמר רבי אלעזר, אם רבי יוחנן היה כועס עליך הוא לא היה בוחר בלשון ברכה, ומכך שברך אותך ניכר שאיננו כועס עליך. הבין רב אסי שהוא יכול לצאת לקבל את פני אמו.

אדהכי והכי שמע לארונא דקאתי, אמר: אי ידעי - לא נפקי.

לאחר שיצא רב אסי לקבל את פני אמו וכבר היה מחוץ לארץ ישראל, שמע שארונה בא לארץ ישראל, במילים אחרות שמע רב אסי שאמו נפטרה, אמר רב אסי שאם הוא היה יודע שאמו נפטרה, לא היה יוצא מחוץ לארץ ישראל.

תנו רבנן': מכבדו בחייו ומכבדו במותו;

למדנו בברייתא אמרו חכמים , אדם צריך לכבד את אביו בעיני אחרים , בחיי האב וגם לאחר מותו.

' בחייו' כיצד ?

כיצד מכבד אדם את אביו בעיני אחרים עוד בחיי אביו?

הנשמע בדבר אביו למקום 'לא יאמר' שלחוני בשביל עצמי", "מהרוני בשביל עצמי", פטרוני בשביל עצמי , "אלא כולהו בשביל אבא

במצב בו הבן יודע שאנשי המקום יעשו את בקשותיו מתוך כבוד שהם רוכשים לאביו , אל ישתמש בזמן בקשתו בביטויים המציירים את המצב שהם עושים זאת לכבודו, אלא ישתמש בביטוי שמשקף את האמת שהם נשמעים לבקשתו משום הכבוד שהם רוכשים לאביו.

אם ברצונו לחזור לביתו ויש לו מחויבות לאנשי המקום, אל יבקש מאנשי המקום שיעשו זאת לכבודו , אלא יציין בבקשתו שיעשו זאת לכבוד אביו , מתוך הכרה בכך שהכבוד שהם רוכשים לו מגיע משום הכבוד שהם רוכשים לאביו.

וכן יעשה כאשר הוא מבקש מהם להזדרז או לפטור אותו מדבר מה, ויודע שהם יסכימו משום הכבוד שהם רוכשים לאביו , אל יבקש בלשון של כבוד לעצמו , אלא יזכיר בדבריו בזמן בקשתו שיעשו זאת משום הכבוד שהם רוכשים לאביו.

רש"י מסביר:

במצב בו יודע הבן שאנשי המקום לא מכבדים אותו ואת אביו באופן מיוחד , ישמור הבן על כבוד אביו ולא יתלה את בקשתו ברצון אביו , ואל יאמר שלחוני לכבוד אבי , שיש בכך פגיעה בכבוד האב, אלא יבקש זאת לשם עצמו , ואם לא יסכמו כבוד אביו לא יפגע.

'במותו' כיצד?

וכיצד יכבד את אביו לאחר מותו ?

היה אומר דבר שמועה מפיו - לא יאמר "כך אמר אבא" אלא "כך אמר אבא מרי, הריני כפרת משכבו."

לאחר פטרת האב שהבן אומר דבר הלכה ששמע מאביו , אל יאמר אבא אמר לי כך וכך , אלא יאמר כך אמר לי אבי מרי (אבי אדוני), ויוסיף " עלי יבוא כל רע הראוי לבוא על נפשו, מסביר רש"י שבמילים אלו מקבל הבן על עצמו את העונש המגיע לאביו על חטאיו.

והני מילי - תוך שנים עשר חדש; מכאן ואילך אומר: "זכרונו לברכה לחיי העולם הבא."

סיום דבריו בקבלת העונש על חטאי האב יאמר הבן רק בשנה הראשונה לפטירת אביו, מאחר שמשפט רשעי ישראל נמשך 12 חודשים לאחר פטירתם, וישנה הבן את דבריו ויאמר כך אמר לי אבי מרי זכרונו לברכה לחיי העולם הבא.

ברייתא בעניין הזכרת אביו בדרך כבוד:

תנו רבנן: חכם משנה שם אביו ושם רבו

חכם המעביר שיעור ובמהלך השיעור מזכיר דברים ששמע מאביו או מריבו, אינו משתמש בשם, אלא אומר כך אמר אבי מורי, כך אמר רבי מורי.

תורגמן אינו משנה לא שם אביו ולא שם רבו.

המתורגמן היה אמורא ששמע את דברי הרב המלמד שנאמרו בלחש והיה חוזר על דבריו בקול רם שכולם ישמעו, אינו צריך לשנות לא את שם אביו ולא את שם רבו (הגמרא בהמשך מסבירה את הדברים).

אבוה דמאן?

שואלת הגמרא, כאשר אמרנו שהמתורגמן לא צריך לשנות את שם אביו ואת שם רבו, על איזה אב ורב מדובר, האם אביו ורבו של הרב המלמד או אביו ורבו של המתורגמן?

אילימא אבוה דמיתה תורה תרגומן - אטו תורגמן לאו בר חיובא הוא?

אם מדובר במצב בו החכם הזכיר את שם אביו של המתורגמן, מדוע נאמר שאין המתורגמן משנה את דברי הרב ובמקום לומר את שם אביו המפורש כפי שציין הרב המלמד יאמר המתורגמן אבי מורי? הרי המתורגמן מחויב בשמירת כבוד אביו ואין זה ראוי שלא ישנה את דברי החכם המלמד ויאמר במפורש את שם אביו.

אלא אמר רבא: שם אביו של חכם ושם רבו של חכם.

אומר רבא: הכוונה שלא ישנה המתורגמן את שם אביו ושם רבו של החכם המלמד, שהחכם אומר אבי מורי והמתורגמן חוזר על דבריו ומשתמש בשם המפורש.

כי הא דמר בר רב אשי: כי הוה דריש בפירקא - איהו אמר "אבא מרי", ואמוריה אמר "הכי אמר רב אשי."

הגמרא מביא דוגמא, כפי שהיה עם בנו של רב אשי, שלמד בבית המדרש והיה מבקש לומר הלכה בשם אביו, היה אומר כך שמעתי מאבי מורי והמתורגמן היה חוזר על דבריו בקול ואומר כך אמר רב אשי.

לסיכום:

הבן המלמד משנה את שם אביו ורבו ובמקום לומר את שם המפורש אומר "אבי מוריי" "רבי מוריי".

המתורגמן ששומע שהחכם מציין דבר שאביו של המתורגמן אומר, משנה את שם אביו ואומר כך אמר אבי מורי, וששומע המתורגמן מהחכם דברים שאמרו אביו או רבו של החכם, והחכם אומר כך אמר אבי מורי, מציין המתורגם את שם אביו של החכם במפורש.

ולכן שהמתורגמן אומר: אבי מורי הכוונה לאביו של המתורגמן ולא לאביו של החכם, שהמתורגמן אומר את שמו המפורש של אביו של החכם.

תנו רבנן: איזהו 'מורא' ואיזהו 'כיבוד'?

שאלה: מהו ירא ומהו כבוד? (הברייטא מבארת את מצוות ירא וכבוד הורים)

מורא: לא עומד במקומו,

לא עומד הבן במקום של אביו בין חבריו של אביו בזמן שהם מתייעצים יחד.

ולא יושב במקומו,

במקום הקבוע בו אביו יושב סביב השולחן בזמן הסעודה.

ולא סותר את דבריו,

לא חולק על דברי אביו (על כך יש דיון בראשונים, מאחר וראינו בגמרא מקרים בהם הבן חולק על אביו, אחת התשובה לכך היא שאסור לבן לחלוק על דברי אביו זאת הוראה לכל הנשואים למעט בדברי הלכה).

ולא מכריעו;

במקרה שאביו וחכם אחר חולקים על דבר הלכה, אסור לבן להכריע כנגד אביו.

כיבוד: מאכיל ומשקה מלביש ומכסה מכניס ומוציא.

הברייטא מביאה דוגמאות לקיום מצוות כיבוד הורים:

מאכיל ומשקה (מגיש להם לאכול ולשתות), ומסייע להם לצאת ולהיכנס (מסייע להם ללכת במקרה שהם זקנים ומתקשים בהליכה).